

СЕМАНТИКА Й ФУНКЦІЇ ПОРІВНЯНЬ У ПОЕТИЧНІЙ МОВІ В. СВДІЗІНСЬКОГО

Лінгвістична природа порівнянь, їх функціональне навантаження постійно перебувають у колі інтересів мовознавців. Порівняння є однією з форм художнього мислення, «що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [9, с. 469]. Особливо яскраво та емоційно порівняння розкриваються в мові художньої літератури. Цей засіб образності активно вивчається дослідниками на матеріалі різних мов, у творчості багатьох письменників. Вагомого значення дослідженню порівнянь надавав О. Потебня, підкреслюючи, що пізнання здійснюється за допомогою порівняння пізнаваного з раніше пізнаним [5, с. 169]. Зокрема, І. Кучеренко [2], С. Рошко [6], М. Черемісіна [10], досліджують формально-граматичну та функціонально-синтаксичну структуру порівняльних конструкцій. Л. М'яснянкін висвітлює прагматичний аспект побудови порівнянь. Порівняльні структури з позицій когнітивістики вивчає К. Мізін. Крім того, порівняння як елемент ідіолекту письменників розглядали О. Марчук, Л. Голоюх та ін.

Мета статті – на основі стилістичного аналізу поезій збірки «Вересень» В. Свідзінського виявити особливості функціонування словесних образів, створених за допомогою порівнянь.

В основі порівняння лежать логічні операції виокремлення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою [9, с. 469]. Структура стилістичної фігури передбачає здебільшого три обов'язкові компоненти: 1) основу (те, що порівнюється); 2) ознаку (те, на основі чого порівнюється); 3) образ (те, з чим порівнюється). Хоча деякі мовознавці вважають її двокомпонентною (О. Марчук) або чотирикомпонентною (Н. Шаповалова).

Гнітючі мотиви туги, порожнечі, утиску наскрізно проходять через усю збірку В. Свідзінського «Вересень». Порівняння в мові аналізованої поезії є засобом характеротворення, вираження через внутрішній світ персонажа печалі й незламності: *«Над джерелом, край теплої долини, / Цвіте, біліючи, черешня у гаю, / І легкі пелюстки, злетівши з верховини, / **Падуть зірницями в холодну течію**»* [7, с. 56]. Автор порівнює пелюстки черешні із зірницями, тобто з життям, яке розчинилося у швидкоплинності буття: *«Вода провітчаста колише їх, гойдає. / Та, в глибині своїй замкнувши день ясний, / Вмирання їх не бачить і не знає / І щось лепече їм про юний світ весни»* [7, с. 56].

У поезії «Верхи тополь склонились» автор змальовує ті часи, коли письменники зазнавали утисків. Ліричний герой не бачить виходу, крім як не писати, але для поета це означає померти, і об'єкт порівняння *подих смерті* яскраво підтверджує це: *«Верхи тополь склонились. / Запало сонце. Темний вітер / По деревах кочує, / І сумно так шепоче сад, / **Мов подих смерті чує**»* [7, с. 57]. Завершується вірш рядками, які маніфестують те, що ліричний герой не готовий здатися, хоча його *«вечірняя зоря / Горить не так, як рання»* [7, с. 57].

Мотив смутку, творчої смерті простежується й далі в поезії В. Свідзінського. Ліричний суб'єкт не бачить сенсу шукати свого місця в літературі, що існувала в ті часи: *«Глуха стежинка у морок кличе; / Між сірих грабів берези білі — / **Як похоронні свічі**»* [7, с. 60]. Щоб привернути увагу читача, автор застосовує прийом антитези. З одного боку, це свічі, що символізують життя, осяяння, а з іншого – похоронні.

У цьому циклі поезій розвивається тема плинності життя, сліпоти, мовчання: *«Вечірнє небо навіває / Незбутніх мрій, дивочних дум... / Я забуваю – все минає, / **Як блиск роси, як вітру шум**»* [7, с. 62]; *«Не мов нічого, кохана: / Не владні більше слова. / **Як обрій в блиску полудня, / Примгелились очі твої**»* [7, с. 64]; *«Тяжать над нами мертві хмари, / **Як темний попіл угорі. / Не вернемо очам погаслим / Карміну чистої зорі**»* [7, с. 65]. В останньому прикладі

автор, порівнюючи тогочасну владу з темним попелом, підкреслює мінорний настрій епітетом *темний*. Вистояти й залишитися собою в ті часи було дуже важко, тому завершується вірш рядками, в яких використано словообраз *дерево*, яке восени не зможе вистояти й облетить: «**Як дерево, осінню обняте, / Живий вінок наш облетів**» [7, с. 65].

Спогад про час, дитинство, кохання замальовується в таких поезіях, як «Весняна розо, любиш ти», «В моїй уяві образ твій», «Листя», «Ой упало сонце в яблуневий сад», «Дитинство» тощо. Згадуючи минуле, автор порівнює його із чимось казковим, ніжним, крихким, як-от: «*Весняна розо, любиш ти – / І аромат твого кохання / Я п'ю при блискоті світання, / Як чистий подих краси, / Як невидиме доторкання / Якоїсь тайни неземної, / Моїм очам недосяжної*» [7, с. 66]; «*В моїй уяві образ твій, / Осяяний любов'ю і весною, / Неначе сонячний навій, / Обвинений блакиттю молодю. / А імені твого звук – / Як огнекрилий мак у полі, / Як зорні наспіви куколю, / Як пахощі подільських лук*» [7, с. 67]; «*Який чудовний, світла повний / На серці спомин тріпотить – / Непохопленний, ніжний, чистий, – / Мов ранку виблиск променистий / Порошу тонко золотить*» [7, с. 123]; «*На сході рано полум'я зорне / Залеліє золотим гіллям, / Зажахтить огневим листям, / І повіє на мене чистим запахом, / Чистим запахом яблуневого цвіту / Із далекого саду моєї милої*» [7, с. 68]. В останніх двох прикладах сад «як художній локус спогадів ніби концентрує в собі все найсвітліше, найтепліше, що пов'язано з дитинством...» [7, с. 503].

Антитеза життя – смерть, день – ніч визначає структуру поезії «Ми в ніч ввійшли...». На тлі ночі В. Свідзінський змальовує зорю як спомин про минуле. Письменник хоче, щоб принаймні молодим вона сяяла, як йому колись із братом: «... *зоря сіяє знов / Нехай вона зоріє молодим, / Як нам колись*» [7, с. 8].

Спомин про молодість, яка порівнюється з ручаем, згадується й у вірші, присвяченому Олені Кондратьєвій: «*З-за тонкого золота зорі / Юний голос до схід сонця чути: / Чия молодість рокоче співно, / Як ручай повитий по*

долині...» [7, с. 79]. Недарма молодість порівнюється з водною стихією, адже вода – символ чистоти, сили, життя.

За допомогою порівнянь у поетичному доробку митця розкривається концепт часу, що належить до одного з найбільш активно представлених відповідними словообразами. Автор постійно звертається до спогадів, змальовує сучасне для нього життя й намагається зазирнути в майбутнє. Його ліричний суб'єкт розуміє безповоротність часу: «...*Десь одпливає, як човен, / Час яснооких купав»* [7, с. 86]. Минуле в нього пов'язується з дитинством, молодістю, коханням, сьогодення й майбутнє – із самотністю, тишею, сумом, безвістю: «*Пливають мої дні / І ночі мої / За сонцем, за зорями, / Пливають за землею... / Як крізь сон, я співаю, / В золотому п'янкуму тумані, / Як трава поникаю»* [7, с. 92].

У поезії «І ароматно вечір віє» поет, звертаючись до часу, жадає спокою і хоче розчинитися в ньому, щоб відпочила душа: «*О час небесного спокою! / Твоєю легкою красою / Як жадно упиваюсь я. / Як у тонке твоє палання, / В твоє зникоме розцвітання / Ввіллялася б душа моя»* [7, с. 82]. Особливої образності надає порівнянням метафоричне перенесення.

У творчості В. Свідзінського є й пророчі вірші. Так, наприклад, у поезії «В полум'ї був спервовіку» автор передбачив свою загибель, порівнюючи власну смерть із палаючим вугіллям: «*В полум'ї був спервовіку / І в полум'я вернуся знову... / І як те вугілля в горні / В бурхливім горінні зникає, / Так розімчать, розметають / Сонячні вихори в пасма блискучі / Спалене тіло моє»* [7, с. 82]. Порівняння смерті з вогнем ґрунтується на характерних показниках, а саме: вогонь, спалюючи, нищить усе, так і смерть назавжди забирає життя. Здається, автор сам жахається власних віршів, що віщують майбутнє.

У вірші «Настане день мій сумний» буття замальовується як «*живе багаття»*, як «*співний, поривний вогонь»*, а небуття як «*сонний граніт / Над гомоном вод непокійних»* [7, с. 109].

Утомившись від постійної боротьби, ліричний герой відчуває себе хитким вогнем, бризками в траві: *«Ще леліємо, друзі, ще світимося / Хитким, тріпотливим огнем. / Сіть здригнеться – і ми посиплемся / І, як бризки в траві, пропадем»* [7, с. 114], слабким та самотнім листочком, який навесні розквітне, а восени загине: *«І цей листочок, / Як я, уп'ється / Любов'ю неба, / Землі красою; / І він пізнає / Таємну волю / І в творчій пориві / Розкриє серце / Яскравим цвітом. / Та осінь повіє / Холодом зорнім, / Блиском зловісним, / І він поникне, / І рідна гілка / Віддасть покійно / Свою дитину / Землі байдужій»* [7, с. 83]. Автор трансформує звичайне порівняння, і суб'єкт як я переносить в об'єкт.

Передчуття неминучої розлуки з прекрасним і печальним світом прочитується в поезіях «Вранці іній як сніг», «Вільготна темрява на полі». В останньому вірші ліричний герой порівнюється зі сторожем просторів, який докладає величезних зусиль, щоб подолати темряву, яка, на жаль, неминуча. «Але так само багато в усьому «солодкої тайни», і поезію Свідзінського живить також плідне зусилля світопізнання, світоосягнення» [8, с. 38]. Наприклад, *«І тихо всюди. Ледве мрітно / Далекі мовчазні поля. / Лиш невпокійна думка моя / Над ними носить самотньо. / Б'ючи упертими крильми, / Змагається з навалом тьми, / Палає, як небесні зорі... Немов я сторож цих просторів, / Обнятих тінню оксамитно»* [7, с. 84].

Ліричний герой сумує за красою своєї рідної землі – Поділлям. Поет ніжно й шанобливо за допомогою порівнянь змальовує її: *«І приглушено-дзвінко, / Немов полонянка темниці хрустальної, / Деся невидна зозуля кує. / Джміль надлетів відкілясь, / Як вихор, зв'язав надо мною / Огністу спіраль, / Повну гучання і гомону, / І зник раптово / В ранішнім блиску»* [7, с. 98].

Словообрази часу в поезіях збірки «Вересень» пов'язані з мотивом смерті, яка для ліричного суб'єкта є природним процесом, бо все в житті плінне: *«В темній алеї / Смутен іду. / Запах тополі / Віє в саду. / Місяця чоло / Дим обволік. / Зникне, як дим той, / Звір-чоловік. / Землю покрийть / Інші сади, / Інші істоти / Прийдуть сюди»* [7, с. 103]. Ліричний герой бореться зі

смертю, але усвідомлює її неминучість, що збігається з християнськими вченнями, які підтверджують належність митця до цієї культурної традиції: «Я звітаю вечірню зорю, / Її пилу златавий дим. / Десь і сам, **як зоря**, я згорю, / Стану в споминах пилом тонким» [7, с. 112]; «**Як дощу мигтіння прозоре** / Поглинає глуха трава, / Так щомить розпадається зоряно, / Розсипається сіль життява» [7, с. 114]; «І на тік одвезуть, - а там, / **Наче кидають дрова у піч**, / Віддадуть спокійним волам, / Чиї очі – глибока ніч» [7, с. 113].

У поезії В. Свідзінського порівняння досить часто створюють зорові образи. Так, у вірші про голодне українське село «Одна Марійка, друга Стефця звалась» яскраво простежуються авторські порівняння: «Одна Марійка, друга Стефця звалась, / **Як островок горошку голубого** / На житнім полі, так вони цвіли, / Померхло ти, зів'яло, посмутніло. / Лежиш у ярі, і осінній лист / Тебе **як гріб забутий** засипає... / А Стефцю бачив я. Бліда, безсила. / Мале дитя держала біля грудей / І говорила: «Подивлюсь на його – / Вона **як та калина червоніє**» [7, с. 110]. Для підсилення візуалізації автор у одному вірші вживає низку порівнянь, надаючи перевагу власним.

Досить часто порівняльні конструкції в поезіях збірки «Вересень» сприяють виникненню асоціативних образів. Наприклад: «Вранці іній **як сніг** / А вночі під вікном / **Ніби звір перебіг**, / Тупотів копитом» [7, с. 120]; «Темна грива, **як кров**, / Я кругом обійшов – / Сад холодний, пустий» [7, с. 120]; «Ти проходила край замку / **Як обнята світлим сном**» [7, с. 121]; «Який чудовний, світла повний / На серці спомин тріпотить – Непохопленний, ніжний, чистий, – / **Мов ранку виблиск променистий** / Порошу тонко золотить» [7, с. 123]. Є у В. Свідзінського поезії, у яких він зображує природу через містичні явища: «**Як білий привид**, знялися гори, / І повно блиску в небесній сині. / І кипариси немов прозорі, / І кипариси сіяють нині» [7, с. 118]; створює динаміку проминання, швидкоплинності кохання: «А імені твого звук – / **Як огнекрилий мак у полі**, / **Як зорні наспіви куколю**, / **Як пахоці подільських лук**» [7, с. 67]; переносить людські риси на природу: «І спочило місячне сяйво / На пониклім

колосі вночі, / Як голівка твоя русява / Спочивала мені на плечі» [7, с. 73]; «До дому, дому, / Садами в'ється дорога... / Як твої очі / Юно світилися» [7, с. 107]; передає почуття через одоративні образи порівнянь: «*Люблю тебе несподівано стріти в юрбі неухажній: / Наче квітчаною липою раптом повіє на мене»* [7, с. 123] тощо.

Отже, найбільш активно функціонують порівняння, уведені в структуру поетичних творів за допомогою сполучників. Найчисленнішу групу в збірці «Вересень» становлять порівняльні конструкції, об'єктом яких є явища природи, рослини. Вони підтверджують близькість, гармонію з природою й водночас знаходження поза соціумом, конкретизують уявлення про зображуваний предмет чи явище, відбивають емоційне ставлення до нього, увиразнюючи мову поезій В. Свідзінського, стилістико-синтаксичні особливості творчості якого потребують подальших досліджень.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К., 2005. – 664 с.
2. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К. : Вид. КДУ, 1953. – 106 с.
3. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.М. Коцюбинського [Текст]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. І. Марчук. – Одеса, 2002. – 229 с.
4. Мізін К. І. Порівняння у фразеології / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с.
5. Потебня А. А. Мысль и язык. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 214 с.
6. Рошко С. Порівняльна синтаксема у семантико-синтаксичній структурі простого речення / Світлана Рошко // Типологія та функції мовних одиниць: науковий журнал. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. – № 1 (3) – С. 200–210.

7. Свідзінський В. Є. Твори : У 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей. – К. : Критика, 2004. – (Відкритий архів). – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с. : іл.
8. Соловей Е. Невпізнаний гість : Доля і спадщина Володимира Свідзінського / Елеонора Соловей. – К. : Наук. думка, 2006. – 224 с. : іл.
9. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 469.
10. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка / М. И. Черемисина. – Новосибирск : Наука, Сибирск. отд-ние, 1976. – 270 с.
11. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : Дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк , 1998. – 180 с.